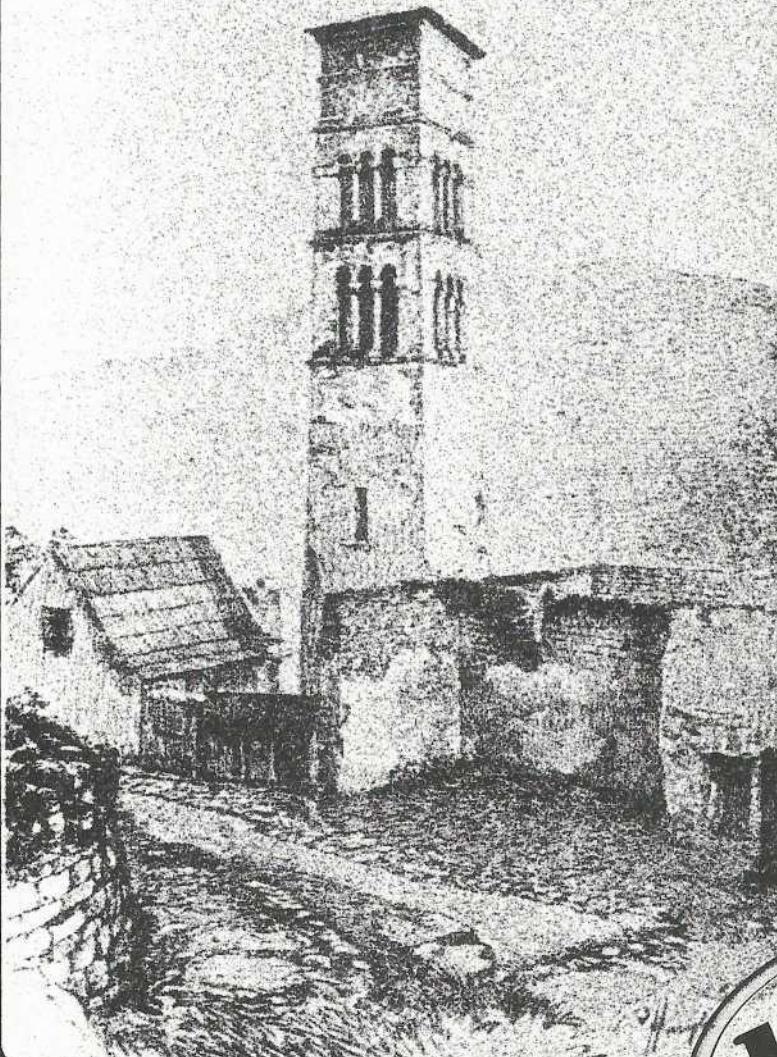

Dr. AUGUST HEIMER

KROZ BOSNU I HERCEGOVINU

Ilustrirani historijski, geografski i etnografski opis

Preveo i priredio: Dr. Izet Muratspahić

Uppsala, 2004.

Dr. HEIMER, AUGUST (1863 - 1930) Rođen je 3. 11. 1863. u Lundu, gdje je završio fakultet (1886), magistri- rao (1891) i doktorirao (1893) na temu "Diplomatske veze između Švedske i Engleske 1633-1654". Nakon to- ga radio je u više švedskih gradova, a najviše u Elskilstrù- ni, Halmstadu i Jönköpingu kao predavač iz oblasti histo- rije i geografije. Umro je 1930. godine.

Kao geolog i geograf učestvovao je u više internacional- nih kongresa i ekskurzija koje su bile organizirane u razli- čitim područjima. U toku tih putovanja August Heimer je zapisivao vlastite utiske i kombinirao ih sa poznatim činjenicama nakon putovanja, objavljajući potom intere- santne knjige - putopise o njima. Jedna od tih ekskurzija bila je i kroz Bosnu i Hercegovinu (1903), a ova knjiga je skup njegovih zapažanja sa tog puta.

Dr. MURATPSHIC, IZET je rođen 1953. godine u Dja- kovićima kod Goražda. Skolovao se u Illovači, Foči i Sa- rajevo. Magistrirao je u Zagrebu, a doktorirao u Sarajevu iz oblasti književnosti i jezika. Radio je na Filozofском fakultetu u Sarajevu, a od 1992. godine živi i radi u Uppsali (Švedska).

Predgovor

Uvodna riječ prevodioca

Kako je Bosnu i Hercegovinu video jedan Švedanin prije 100 godina

Kada sam prije dvije godine od našeg fotografa Gorana Mulahusića prvi put čuo za švedskog geologa dr. Augusta Heimera i njegovu knjigu "Genom Bosnien och Hercegovina" (Kroz Bosnu i Hercegovinu), odlučio sam daje potražim i pročitam. Moram priznati da sam bio prijatno iznenaden čitajući prve požutjeli stranice ove knjige, ne samo zbog toga stoje neko iz Švedske prije cijelog jednog vijeka proputovao našom zemljom i opisao to putovanje, nego zbog činjenice koliko je on to dobro, studiozno i zanimljivo uradio. O piscu sam veoma teško pronašao osnovne biografske podatke, jer on u knjizi nije ništa zapisao o sebi, a nije evidentiran ni u jednoj enciklopediji. Uz pomoć ljubaznih bibliotekara diljem Švedske uspio sam skupiti najvažnije biografske podatke.

Dr. August Heimer je rođen u Lundu 1863. godine i tu je okončao studije, da bi kasnije radio na nekoliko viših škola u Halmstadu, Eskilstuni i Jonkopingu. Umro je 1930. godine. Puno je putovao i pisao o zemljama u kojima je bio. Knjiga "Kroz Bosnu i Hercegovinu" je nastala kao posljedica njegovog učešća na Devetom internacionalnom kongresu geologa u Beču od 20 - 27 avgusta 1903. godine i prigodne naučne ekskurzije koju je organizirala za učesnike Austro-Ugarska u sve dijelove monarhije. Jedna od najvažnijih ekskurzija, u kojoj je učestvovao i August Heimer, bila je ona koja je iška kroz bivšu tursku provinciju Bosnu i Hercegovinu, stavljenu pod austrougarsku upravu, a koja se završila u Gravosi kraj Jadranskog mora. Kada se vratio u Švedsku, Heimer je objavio svoja zapažanja iz Bosne i Hercegovine, kombinirajući ih i sa geografskim, geološkim, etnografskim i historijskim faktima koje je pribavio od poznatih naučnika, te drugih sarajevskih i bečkih izvora. Tako je nastala ova zanimljiva knjiga, koja je objavljena u Jonkopingu 1904. godine.

Vrlo brzo sam se odlučio da prevedem ovo djelo, pisano na nešto starijem švedskom jeziku, te upoznam naše ljude i približim ga onima koji ne razumiju švedski jezik. Nakon dvogodišnjeg rada taj sam posao priveo kraju i kao mali jubilej, stogodišnjicu nastajanja ove knjige, predstavljam je na našem jeziku.

Ovo je, dakle, pregršt interesantnih svjedočenja Augusta Heimera, Švedanina, kako je BiH izgledala u avgustu i septembru 1903. godine kada je on njome proputovao na relaciji: Brčko - Tuzla - Dobojski - Zenica - Sarajevo - Travnik - Jajce - Donji Vakuf - Bugojno - Jablanica - Konjic - Mostar - Popovo polje - Gravosa.

S obzirom da je ovaj putopis pisan prije cijelog jednog vijeka, to je i jezik njegovog pisca nešto arhaičnijeg oblika. Nastojao sam, naravno, da budem što je moguće više bliži originalu, ali i današnjem čitaocu, pa je često

bilo neophodno i izvjesno prilagođavanje našem jeziku. Kad bi se ova knjiga danas objavljivala i na švedskome jeziku, trebalo bi izvršiti izvjesne promjene i prilagodbe današnjem švedskom jezičkom izrazu. Osim toga, po prirodi samih razlika među jezicima, bilo je potrebno vršiti određene zahvate. Švedski jezik ima puno pasivnih oblika koji u njegovoј strukturi funkcioniraju dobro, ali bi u našem jeziku djelovali strano i neobično, pa sam u tim slučajevima često posezao za aktivnim oblicima. Autor Dr. August Heimer često je koristio i stare nazine pojedinih toponima, ponekad i s nekom pogreškom, što sam prilagođavao današnjem izgovom i našem jeziku (npr. Raguza za Dubrovnik, Konstantinopel za Carigrad, Nerenta za Neretvu, Fiume za Rijeku itd.).

Za označavanje naroda koji žive na području BiH Heimer također ima različita imena što sam ujednačavao i podvodio pod uobičajene nazine. Za muslimane on koristi čak tri imena: Turci, mohamedanci i muslimani; za Srbe - ortodoksi, grčki katolici, serber; za Hrvate - katolici, rimokatolici i rimski katolici. U putopisu ima i dosta stručnih termina, kako geografskih, etimoloških, historijskih, tako i geoloških. U slučajevima gdje je određeni termin bio neprecizan i manje poznat, a u svrhu lakošeg i razumljivijeg shvatanja teksta običnog čitaoca, davao sam u zagradi objašnjenje sa naznakom *op. prev.*

Da bi se ova knjiga pojavila veliku ulogu imali su sponzori koji su finansijski pomogli njenu štampanje (Bosanska Pošta - Oslo, Savez žena - Stockholm, Bh udruženje - Norrkoping) kao i niz pojedinaca koji su mi pomagali u realizaciji cijelog projekta. Ovim povodom zahvaljujem se svima, a posebno profesoru upsalskog univerziteta Adolfu Dahlu na njegovim korisnim i nesebičnim sugestijama pri prevođenju teksta. Na kraju, naravno, najveću zahvalnost dugujem mojoj porodici, supruzi Nermini, kćerci Ameli i sinu Ismetu, koji ne samo da su imali razumijevanje za moj rad koji mi je oduzimao puno slobodnog vremena, nego su mi i pomagali u toku cjelokupnog

prevodilačkog
procesa, svako u
skladu sa svojim
mogućnostima.

Uppsala, juni, 2004.

Dr. Izet Muratspahić

Predgovor

U povodu devetog internacionalnog kongresa geologa, koji je održao svoju sesiju u Beču od 20 - 27 avgusta 1903. godine, organizirane su ekskurzije u sve dijelove austrougarske monarhije.

Jedna od najvažnijih ekskurzija bila je ona koja je išla kroz bivšu tursku provinciju Bosnu i Hercegovinu, stavljenu pod Austro-Ugarsku upravu, a koja se završila u Gravosi kraj Jadranskog mora.

Ekskurziju je vodio državni geolog Dr Fr. Katzer, a krenula je od sjevernoistočne granice u Brčkom, išla preko savske ravnice i Majevice u ugljem i solju bogata područja Donje Tuzle, pa odатle dužinom rijeke Spreče u dolinu Bosne do Doboja; odatle uz rijeku Bosnu preko Zenice do bosanskog glavnog grada Sarajeva, te poslije preko Lašve i Travnika do Jajca i Jezera. Odатle je ekskurzija išla prema jugu, prateći dolinu Vrbasa, preko Donjeg Vakufa do Bugojna i preko prijevoja Makljen kroz dolinu Rame do Jablanice; dalje kroz klanac Neretve do Mostara, hercegovačkog glavnog grada, pa odatle kroz Popovo polje do jugoistočne granice, pa u Dalmaciju do Gravose.

Oko 70 učesnika ekskurzije - geologa, geografa, planinara i drugih zainteresiranih, između ostalih i nekoliko dama, iz skoro svih svjetskih kulturnih zemalja, dobili su tamo uvid u geološku građu Bosne i Hercegovine, istovremeno osjetivši i ljepote predjela i etnografske neobičnosti. Oni su mogli konstatirati ogromne napretke koje su ove zemlje - skoro sasvim nepoznate ostaloj Evropi čak do 1878. godine, te dotad s pravnim prilikama sličnim još onim koje su vladale u Makedoniji i Albaniji - učinile pod austrougarskom dalekovidom upravom. Viši i niži školski zavodi i realne škole, željezničke pruge, novoizgrađeni izvrsni regionalni putevi, procyjetala industrija raznih vrsta, dobro obrađene oranice, snažno, sretno stanovništvo i sređeni pravni odnosi, svjedočanstvo su o tome.

Ovo je prezentacija utisaka i zapažanja tokom putovanja — opis veličanstvene prirode Bosne i Hercegovine s njenim mnogobrojnim ljepotama, romantičnih gradova s njihovom izrazitom orientalnom osobinom, interesantnih, osebujnih etnografskih odnosa, jedinstvenog kulturnog razvoja tokom posljednjih 25 godina ~ koje je dolje potpisani - jedini švedski učesnik u ekskurziji - ukratko želio da pokuša ostaviti.

Putovanje kroz Bosnu i Hercegovinu bilo je tako poučno i interesantno, čemu su doprinijeli na prvom mjestu sposobnost i revnost koje je naučni vodič ekskurzije Dr Fr. Katzer cijelo vrijeme razvijao, te velika potpora koju je ekskurzija dobila od strane vlade i organa vlasti. Prijateljstvo i pažnja s kojima su strani gosti svuda primljeni, čak i na mjestima gdje je činjeno samo kratko zadržavanje, doprinijeli su umnogo da putovanje učine ugodnim.

Sigurno je da nije bilo nikoga koji nije s čežnjom napustio tu lijepu, neobičnu zemlju i narod i vjerovatno su čvrsto odlučili mnogi da, kao i ovaj pisac još jednom, ako to vrijeme i prilike dozvole, posjete Bosnu i Hercegovinu.

Vjerovatno se nije niko, osobito ne jedan nordijac, pokajao što je jednom posjetio ovo austrougarsko okupacijsko područje. Ako, također, jedan običan turist ne može imati putovanje potpuno tako udobnim, ili pod tako povoljnim prilikama kao članovi geološke ekskurzije, tada on i ne treba tu udobnost na koju je naviknut pri putovanjima po drugim zemljama Evrope. Tri puta vode u sredinu, u taj nepoznati svijet, koji ushićuje svakoga, koji još posjeduje osjećaj za lijepu prirodu, ali i čulo za modernu poduzetnost.

Gospodinu dvorskому savjetniku, Konstantinu Hormannu, ovim izražavam moju zahvalnost i poštovanje za susretljivost koju je pokazao prema meni stavljajući mi na raspolaganje jedan broj klišaja koji su pripadali Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Isto tako, želim od srca zahvaliti nadintendantu Dr. H. Kellneru za blagonaklonost koju mi je iskazao za vrijeme mog boravka u Sarajevu, te za ljubaznost da mi kasnije bude pri ruci sa savjetima i informacijama.

Jonkoping, novembra, 1904. godine

Dr. August Heimer

Glava IV

Mostar i njegova okolina

Mostar je hvaljen od svih pisaca i od svih turista, također, kao lijep grad, a posjetili su ga isto tako i daleki stranci, koji su 9. i 10. septembra protekle godine boravili tamo. Međutim, teško je reći gdje se ta slavljena ljepota zapravo nalazi. Čini se da nema ničeg drugog do golog stijenja, sjajnog safirskog neba i zelene vode taj podugački Mostar sa svojih 2.000 kuća zbijenih između kraških masiva Huma i Podveleža. On nije nikad bio nešto drugo osim mali provincijski grad, nije nikad video neke velike događaje i nema nikakve historije. To je sasvim prosto "mostni grad", tamo gdje je bio najprikladniji prelaz preko Neretve.

Mostar je, pored toga, i što se klime tiče vrlo neugodno mjesto boravka. Na ulicama prži u toku najvećeg dijela godine afričko sunce i oduzima želju svake šetnje i izleta. Za vrijeme oba septembarska dana prošle godine bila je temperatura oko 42°C. Večeri ne nude nikakvu svježinu ili novu snagu, a na koncu avgusta pripremaju "papadači", raniye pomenuti sitni komarči, ljudima pravu patnju. Ako nekad bude oštra zima, dolazi znatno do izražaja hladnoća, posebno među kamenim zidovima, te žitelji cvokoću u svojim stanovima kojima često nedostaju kaljeve peći. Još strašnije se to osjeća kad bura - sjevemoistočni vjetar - s golih kraških planina s pustošnom silinom šiša nad gradom.

Usprkos tome, Mostar ima tako mnogo interesantnog i lijepog za ponuditi da se stranac nikad neće pokajati za svoju posjetu tom gradu. On je smješten na obje strane Neretve. Glavni dio na lijevoj obali Neretve presjećen je po dužini dvjema ulicama, Sauervvaldovom i di Tepom. Kuće su od kamena i uglavnom u dalmatinskom i italijanskom stilu. U toku posljednjih godina izgrađen je jedan dobar dio modernih evropskih zdanja. Stare kuće su obično okrenute svojom zabatnom stranom bez prozora prema ulici ili sokaku i svaka ima svoju malu bašču ogradiću visokim zidom.

Hercegovački glavni grad ne pati od nedostatka interesantnih i idiličnih mjesta. Među prvim koje ćemo pomenuti je čaršija sa oko 500 prodajnih dućana. Iako ona stoji znatno iza trgovačkog kvarta u Sarajevu, može se tu kupiti jeftino svakojakih lijepih stvari, npr. vezova, ukrašenih radovima iz Livna, čilima, glinenog posuđa i drugog. Krojačka ulica, tamo gdje se izrađuju prekrasne zlatom pletene nošnje, koje nose bogati Hercegovci, posebno je vrijedna posjete. Kao u Italiji radi se ovdje vani otvoreno na ulici.

Usred čaršije na jednom slobodnom mjestu nalazi se originalna kafana koju stranci zovu "Kafe Luli:" (Kafana Zrak): u jednom paviljonu otvorenom sa svih strana stoje klupe, a na otvorenoj ugljanoj vatri spremna kafedžija odličnu kafu.

Nakon što smo prošetali čaršijom i došli na neretvanski most, o kojem ćemo uskoro bliže govoriti, našli smo se u gradskom dijelu Zahumje. Ovdje su tihe mostarske četvrti, mjesto bašča. Preko zidova pozdravljuju nas vijenci šipka i vrhovi čempresa; ogromna stabla duda, smokve i oraha šire svoje grane vani iznad ulice, a jedan broj grmova i cvijeća šire opojni miris. Ovdje se nalazi iza visokih zidova katolička crkva, novo zdanje u obliku bazilike s detaljima u korintskom stilu. Iznad glavnog portala čita se na državnom jeziku inskripcija: "Za Boga, Svevišnjeg stvoritelja, sveti Petrus i Paulus podigoše ovu crkvu. Dobri car u Stambolu dade za ovo zdanje prekrasno mjesto i 50 kesa. Siromašni narod priložio je manju sumu. Najveća suma skupljena je u inozemstvu kroz skrb franjevaca. A.D. 1866. 7. mart. "

Ova historija katoličke crkve u Mostaru je duga historija zemlje. Sve do 1850-tih godina usuđivao se katolički kapelan u Hercegovini samo prerušen ili tijekom noći posjetiti malobrojne katolike u gradu kako bi im podario religioznu utjehu. Vikar Rafael Barišić, koji je rezidirao u jednoj kolibi u Seonici, čvrsto je naumio da učini kraj takvom nepodnošljivom stanju. Sa ustrajnošću i lukavom politikom uspjelo mu je da pridobije jedan carski potpis koji mu je dozvolio da gradi biskupsку kuću u Mostaru. Međutim, muslimani u gradu su prkoseći sultanovoj naredbi uzeli oružje i zacijelo bi ubili apostolskog vikara da nije vezir Ali paša stao između njih. Pošto muslimani nisu htjeli ni za svo zlato svijeta prodati neko građevinsko zemljište u gradu, to je paša u svoje ime kupio jedan komad zemlje izvan u Vukodolu koje je predao vikaru za šest kesa pjastera (500 kruna). Čim su muslimani saznali to udružili su se i zakleli da će radije pasti do posljednjeg čovjeka nego dozvoliti da jedan nevjernik tu izgradi kuću. Međutim, Barišić je pristupao hrabro poslu. Okružen naoružanim pašinim slugama preuzeo je vlasništvo u posjed: radnici su s oružjem za pojasom izvodili gradnju i 1852. godine je mogao vikar useliti u svoju novu kuću. Katolička zajednica se kasnije povećavala brzo i potreba za crkvom uskoro je postala primjetna. Čak je i to Barišić uspio da ostvari. On je pridobio Omer-pašu, glavnokomandujućeg za carske trupe, na svoju stranu i preko njegove preporuke uspio dobiti od sultana ne samo dopuštenje da gradi crkvu nego čak i građevinsko zemljište i 50 kesa pjastera. Muslimani u Mostaru su činili sve da sprječe gradnju. Zabranili su, na primjer, da se uzima kamen iz obližnjeg kamenoloma i zbog toga su morali uz velike troškove otvoriti nove kamenolome na raznim mjestima. Barušić nije uspio doživjeti završetak gradnje crkve, ali se broj njegovih religioznih ispovjednika još više povećao i njihov položaj je sada siguran. Sada nema u Mostaru neke vjerske mržnje, svi

vjero isповједници žive mimo i slobodno jedni pored drugih. Tijesno uz ovu katoličku baziliku duž ulice izgrađen je također samostan za redovnice, a da se muslimanski narod nije ni namrštilo.

Za vrijeme naše dalje šetnje kroz tjesne tihe sokake u četvrti Zahumje, očaralo nam je oči divno zelenilo koje se tu posvuda javlja. Slijedili smo jedan dio tok rijeke Radobolje koja snabdijeva vodom novi mostarski vodovod i protječe pored više malih kafanskih bašća. Zavirili smo u jednu od njih koju je posjedovala jedna Njemica, a čiji čovjek je bio vodnik I klase u Mostaru. Tamo smo dobili dobru čašu piva koje je hlađeno u ovoj ledenoj rječici. Jedan dud s огромnim obujmom zasjenio je bašću i kuću u čijoj gostinskoj sobi su mnogobrojne lastavice imale svoja gnijezda, pa lete unutar i vani. To je jedna lijepa osobina kod istočnjačkog naroda da se među njima nikad ne događa mučenje životinja, da se nikad ne proganjaju ili zatvaraju ptice, nikad ne preopterećuju konji i druge tegleće životinje preko njihovih moći. Često su oni stupali u svađu s doseljenim Italijanima koji po svom domaćem običaju ne mogu gledati pticu, a da ona ne leži ispržena na tanjim pred njima. Vlada je smatrala također da mora preuzeti mjere za zaštitu životinja. I mada gomile ptica grabljivica s bešumnim mahanjem krila lebde iznad Mostara, ipak ove bašće daju krov nad glavom još jednom broju kliktavih ptica pjevačica i za vrijeme blagih proljetnih noći može čovjek usred grada čuti stotine slavuva kako pjevaju. Pravi bašćanski dio grada nalazi se duž desne obale Neretve gdje voda Radobolje pada u jednom malom vodopadu. Mnogobrojni mali riječni rukavci navodnjavaju kukurzna i duhanska polja i stvaraju čarobne bašće u kojima zriju smokve i šipci. Još jedno posebno idilično mjesto preostaje mi ovdje da pomenem. Neretva ima velike špilje, očigledno nekad izdubljene rijekom, a u njima i bačšama iza njih postavljena je pivnica. Tamo je divno svježe i čovjek se osjeća dobro raspoložen. To čine također i stotine lastavica koje ne hajući za ljude lete unutar i vani, a imaju svoja gnijezda u prostoriji. Odavde se također ima divan pogled nad Neretvom čija se divlja ljepota baš u gradu najbolje ističe.

Najveća znamenitost u Mostaru je kameni most na Neretvi koji se često naziva rimski most, zbog toga što se vjerovalo da vodi porijeklo iz rimskog perioda, kao što se vjerovalo da se ovdje nalazio rimski grad: Matrix. Ako se čak na ovom mjestu u najstarija vremena i nalazila rimska kolonija, Rimljani međutim nisu imali ništa sa mostarskim mostom. U samo jednom smionom luku od 27,3 metra raspona i 19,5 visine nadsvodi se most nad rijekom. To veličanstveno građevinsko djelo najviše imponira kad se posmatra s riječnog korita. Most je, također, predmet nacionalnog ponosa. U mostu nalazi Hercegovac personificirane svoje najplemenitije vrline. Visoko i odvažno zategnut između okomitih stijena iznad divlje struje, on je čulna slika narodne tihe hrabrosti, ponosni let misli i herojska ljepota. Dva polukružno

oblikovana tornja sa strašno debelim zidovima okružuju sa strana most. Oni su služili nekada kao zatvori i barutni magacini, a sada su izgubili svako značenje.

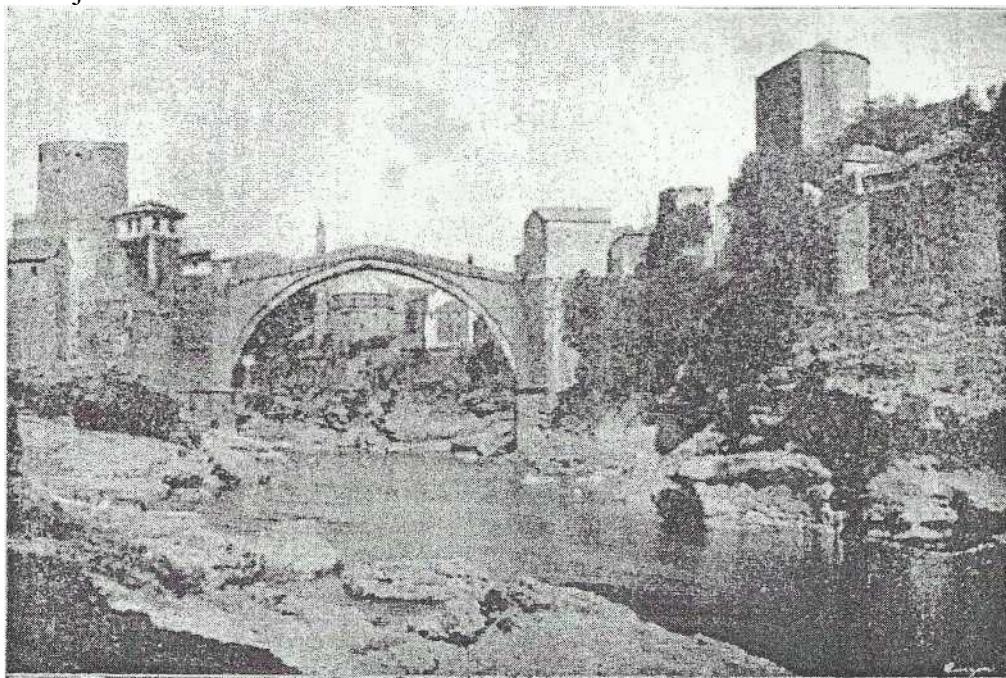

Dio Mostara

Mišljenje da bi neretvanski most mogao biti rimsко građevinarsko djelo je sada napušteno. Vjerovatno muslimani imaju pravo kad pripisuju velikom sultanu Sulejmanu II ovu građevinu godine 974 po hidžri (1566). Kao dokaz za to navodi se jedna arapska inskripcija u sredini luka, koja glasi: Kudret kemer - luk božije moći. Prema arapskoj upotrebi ovaj natpis bi kroz zajednički zbir pojedinih slovnih brojnih vrijednosti odao godinu gradnje mosta, a to je u ovom slučaju 974. Turski geograf Hadži Kalfa kazuje sljedeće:

”U Mostaru je igraden jedan veoma neobičan svodni most 974. Onda se većina bašča nalazila na drugoj strani rijeke - u dolini Radobolje -, tako da se prije prelazilo preko jednog visećeg drvenog mosta na lancima, koji se, međutim, pošto nije imao nekih potpornih stubova, tako ljudjao da se samo sa smrtnim strahom prelazilo preko njega. Nakon osvajanja zamolili su stanovnici sultana Sulejmana da dopusti da se izgradi za njih jedan kameni most. Ovaj uputi tamo Sinana - najvećeg turskog arhitektu svih vremena -, ali on objasni poslije izvršenog pregleda da je nemoguće tu nadsvoditi jedan most i od toga se, dakle, odustalo. Nešto kasnije, preuzeo je na sebe obavezu jedan građevinar da na tom jestu izvede radove i most je dobio dopuštenje. On ima samo jedan jedini luk, čiji je dužina između krajnjih kula 150 aršina, umjetničko djelo koje je učinilo sve svjetske neimare matiranim. Zid na

kojem se nalazi luk ima širinu od 8 aršina.”

Stari neretvanski most u Mostaru

Pravoslavni stanovnici u Mostaru pričaju, međutim, da je jedan hrišćanin, neimar Rade, zatvorenik kod Turaka, kupio svoju slobodu preko ovoga djela koje je njemu prvom uspjelo, nakon što je on po savjetu Vile (šumske ninfe) uzidao jedan ljubavi par u temelje mosta.

Turski pjesnik Derviš-paša (1004. g. poslije hidžre vezir u Bosni), mostarsko dijete, opjeva svoj rodni grad i njegov most zanosnim riječima: ”Ljepota Mostara, kojoj nema ravne, ne može se perom opisati. O, srce moje, ne čudi se što te Mostar opčinio! Nigdje u cijelom svijetu ne nađoh takav mirisan lahor koji širi srce i takve vode, što produžava život! Svaki kraj u Mostaru ispunjava srce radošću novom. Sa svojom vodom i svojim voćem s Anatolijom (Mala Azija) se nositi može. Svaka mala bašča voćna u Mostaru je rajske vrt radosti. Mostarski most sa svoje dvije kule sliči nebeskom svodu, na kojem zvijezde hode svoj put. Ali ni jednom se ne može nebeski svod uporediti s ovim, jer čak i ta veličina je veličinom mosta nadmašena. Ako putuješ cijelim svijetom, nigdje nećeš naći takvog života kao u Mostaru, obitavalištu svih umjetnosti i nauka. Mostar je podiojio mnoge, kako s mačem, tako i s perom junake, kako u ranija vremena, tako i danas. Za mene

moraju indijski papagaji umuknuti, budući da sam ja onaj slavuj, koji opjeva Mostar.”¹

¹ Ovdje autor misli na Mostarca Derviš-pašu Bajezidagića (rođen u Mostaru, a poginuo kod

Kočijama je sada zabranjeno voziti preko mosta na Neretvi, pošto se pokazuju prijeteće pukotine u nekim stubovima. Saobraćaj se odvija preko dva željezna mosta, od kojih jedan, Most Franja Josipa, povezuje stanicu s gradom.

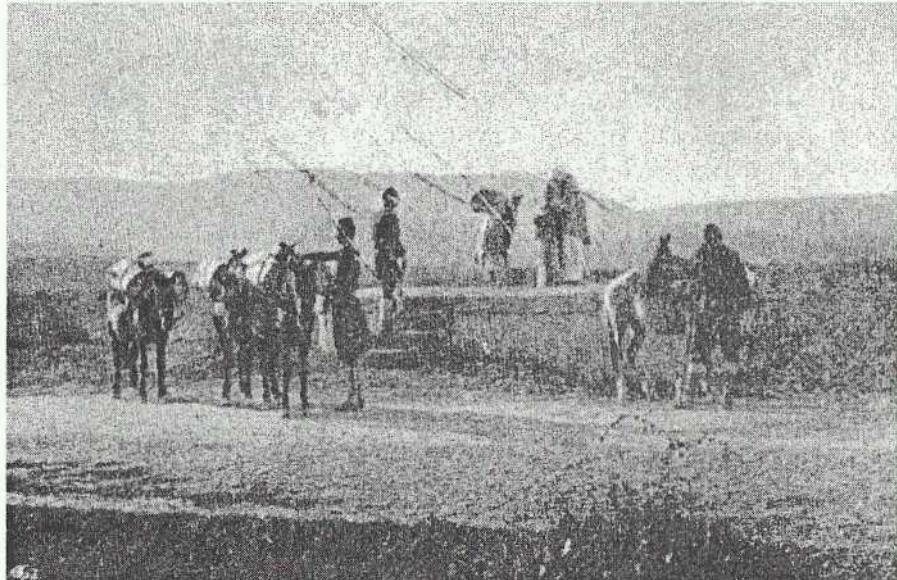
Mostarske ulice su u dobrom stanju i toliko čiste koliko je to uopće moguće s tolikim brojem teglećih životinja koje dnevno idu po njima. Cijeli karavani dolaze sa sela sa svim mogućim vrstama robe. Žene tjeraju ulicama stada ovaca i koza, a istovremeno su zaokupljene pletenjem. Naglašene ljestve - osim figure - ne vidi se među ovim ženama sa sela. One su najčešće vrlo preplanute kože i imaju prljavu odjeću, ali nijedna nije bez ogrlice od srebrenjaka ili staklenih i cílibarskih perli. Čak i na glavi nose dijademu, skupocjene ukosnice i kovani novac, često majstorski spojene u mnoge male pletenice. Neurednost odjeće bi se mogla objasniti nestošicom vode koja vlada u brdskim područjima, budući da toga nema u onim krajevima gdje se ima dobar pristup vodi.² Međutim, nedjeljna odjeća je uvijek uredna i rublje je lijepo izvezeno u južnoslavenskim mustrama.

Nošnje u Hercegovini su potpuno različite od onih koje su obične u Bosni. Sva odjeća je od vunene tkanine i odlikuje se solidnom jednostavnošću. Bijela boja je istaknuta ispred drugih. Ženske nose ljeti široke suknja-hlače, laneno sukno i jedan kratak, mrk fermen, zimi, osim toga, jednu do zemlje spuštenu suknju od grubog vunenog sukna s resama dolje, okolo. Pravoslavni Hercegovci su pozajmili svoju nošnju iz Crne Gore. Posebno je kapa najčešće niski crnogorski fes, obrubljen s jednom crnom vanjskom trakom, ali umjesto kao u Crnoj Gori običnih izvezenih kneževskih inicijala, crveni vrh ukrašava jedna zlatna zvijezda. U svečanim prilikama oni nose dugi kaput od nježnog snježnobijelog vunenog platna (bjelaca).

Budima 14. 08. 1603.) koji je poznat pjesnik takozvanog Istočnog Pamasa. On je živio u Carigradu gdje je postao vrlo blizak sultani, a spominje se i kao vezir u Bosni 1595. g. (1003 po hidžri). Na ovom mjestu je putopisac preveo poznati Derviš-pašin "Gazel o Mostaru". S obzirom da se radi o prijevodu na švedski jezik u proznom obliku, to sam i ja preveo taj dio direktno, a pjesmu Derviš-paše Bajezdagića **Gazel o Mostaru** čitalac može naći u knjizi: Alija Isaković: "Biserje" - antologija muslimanske književnosti, drugo dopunjeno izdanje, Otokar Keršovani, Opatija, 1990, str.219.)

² U svim kraškim područjima vladaju nevolje s vodom kao ni na jednom drugom terenu. Svaka bara dobij a kao pitka voda za stoku veliku važnost, a udubljenja koja sadrže vodu su zbog toga tako visoko blagoslovena da svako od njih ima svoje osobno ime. Na mnogim mjestima moraju snijegom punjene rupe, močvare ili cisterne zamijeniti "živu" vodu, kako Hercegovac tako prikladno to imenuje, pa se i na najudaljenijim i najnepristupačnijim stazama sreću stalno zaprege i ljudi koji miljama dugo tegle mještine i buradi s vodom ka raštrkanim kolibama. *Suša na površini, vodeno bogatstvo u unutrašnjosti brda, to je kraška hidrografska neobičnost.*

Cisterna u Hercegovini.

Hercegovački žitelji su snažan, visok soj koji nastupa s ponosnom samosviješću. Tu se ne može naći puzeća poniznost. Stiče se dojam da se vidi na tim ljudima da su oni uvijek spremni boriti se za svoju slobodu. Čak i žene nose glavu visoko i njihove oči sijevaju južnjačkom vatrom. Jasno se primijeti da su se Bosanci i Hercegovci, usprkos istom jeziku i porijeklu, razvili u različite narode. Prema strancima su Hercegovci kao i druga planinska plemena nešto negativni, međutim, oni su otvoreni, pošteni i povjerljivi. Navikli su se na sadašnju upravu, ali je to išlo znatno sporije nego u Bosni.

Oko 30 mostarskih džamija su prilično lijepo građevine, mada su izgrađene od sivog kamena i njihovo spoljašnjosti nedostaje sjaj koji smo nalazili kod muslimanskih bogomolja u Sarajevu. Naročito su minareti lijepi i spadaju među najljepše koji se mogu vidjeti u Turskoj. Pored šadrvana za pet dnevnih pranja uvijek stoje krasni čempresi, a mezari, koji se prema starom muslimanskom običaju nalaze uz džamije, blistaju u divnom zelenilu, a kojima cvjetovi šipka pružaju življ kolorit tako da počivališta umrlih sasvim gube svoj tužni karakter. Najotmjenija od džamija je ona smještena usred grada, Karadžoz-džamija sa lijepom sahat kulom (Karadžoz znači cmooki).

Divno zelenilo koje smo sreli unutra u gradu prostire se također daleko preko Bjelopolja, tamo kuda se Mostar postepeno razvija. Izvan stanice imamo aleju Stefaniju sa lijepim drvećem punim lišća. Desno i lijevo odatle

pružaju se prave šume stabala smokve i bogata duhanska i kukuruzna polja opasana zelenom živicom.

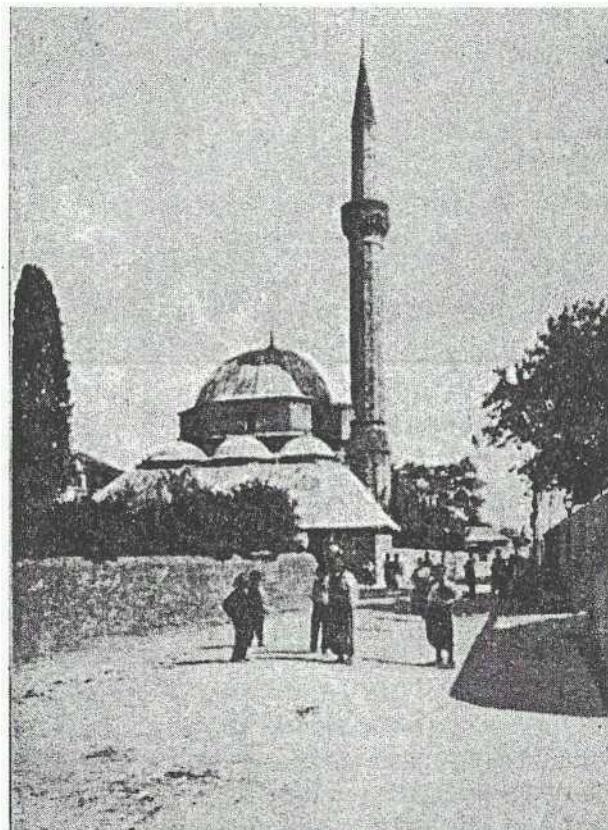

Hercegovačka dama

Ovdje također vlada i živa građevinska djelatnost. Cijele evropske četvrti i više novih građevina u starom gradu svjedoče o želji za preduzimljivosti i napretkom. Među novim zdanjima pominjemo rezidenciju, gradsku vijećnicu, žensku gimnaziju, trgovačku školu i opću narodnu školu. Osim ove posljednje ima također više konfesionalnih narodnih škola. Djeci koja žele pohađati ortodoksnu školu nije zavidjeti. Oni se moraju pentratи jednom brdskom stazicom koja je zimi i za vrijeme oluja opasna po život.

Škola se nalazi pored pravoslavne crkve koje je izgrađena u vizantijskom stilu. Njena unutrašnjost oskudijeva sa ukrasima, s izuzetkom ikonostasa. Međutim, sa svojim impozantnim svodom stoje prihvaćen jakim kamenim stubovima sa cvjetnim i listastim kapitelima, koji oduševljavaju prijatelje umjetnosti, čini izvanredan dojam.

Među najljepšim gradskim građevinama je isto tako i ranije pomenuti hotel Neretva koji je izgrađen u maurskom stilu. Na strani gdje se nalazi bašča ima jedna čarobna veranda gdje se rado sjedi uveče kada raznoliko južnjačko drveće lagano šušti, kada mjesec u punoj jasnoći šija na tamnoplavom nebeskom svodu i čuje se kako u blizini šumi Neretva, udarajući u komade stijena u svom koritu i u obale. Na ovoj verandi su i učesnici geološke ekskurzije također proveli posljednje podne i veče, gdje su svi bili zajedno. Tamo se na zajedničkom ručku i vaš pisac oslobođio časnog zadatka kojeg je primio od prijatelja da se zahvali prisutnim predstavnicima vlade i gradske uprave za predusretljivost koja je ukazana strancima s njihove strane.

Karadžoz- džamija u Mostaru

Uveče su se na hotelskoj verandi posljednji put u punom broju okupili članovi geološke ekskurzije na zajedničkoj večeri. Sljedećeg jutra, naime, moralo je nekoliko učesnika direktno otpovoditi svojim kućama. Mostarski muslimanski gradonačelnik Hadžiomerović je na večeri održao srdačnu zdravicu za goste, na koju je inžinjer Mendes Guerreiro iz Lisabona uzvratio zahvalnicom članova ekskurzije na portugalskom jeziku i ispio čašicu za

sretnu budućnost Hercegovine i njenog glavnog grada. Nakon sto je prof. H. Credner iz Leipziga pročitao zahvalnicu bosanskohercegovačke vlade za malu sumu koju su članovi geološke ekskurzije darovali stradalima od požara u Travniku, predložio je slanje jednog telegrama vladu u Sarajevo i njegovoj ekselenciji državnom finansijskom ministru baronu von Burianu sa izrazima poštovanja i zahvalnosti za izvanredno gostoprimstvo i potporu koju je ekskurzija dobila u Bosni i Hercegovini. Nakon toga uslijedila je zahvalna zdravica s francuske strane vještom i revnosnom naučnom vođi ekskurzije Dr. Fr. Katzeru, kao i sa njemačke strane jedno hvala "vođi puta", kupališnom inspektoru J. Pojmanu za njegov neumoran rad da udovolji materijalnim potrebama učesnika ekskurzije.

Okolo na vrhovima brda smješten je jedan broj malih tvrđava za gradsku zaštitu, a kako na sjevernoj, tako i južnoj strani, nalaze se prostrane kasarne i barake za garnizon. Nedaleko od južne kasarne, ali unutar grada, smještena je "glasovita" fabrika duhana, gdje je 400-500 većih i manjih djevojaka, kao i mnogo muških radnika, zaposleno u preradi izvanrednog hercegovačkog duhana u cigarete i duhan za pušenje. Među muškim osobljem su predstavnici svih konfesija, a među ženskim samo kršćanske religije. Muslimanke koje traže posao u fabrici dobijaju da to rade u svojoj vlastitoj kući. Zarade su, međutim, prema evropskim pojmovima dosta znatne, radne hale svijetle i uredne, a djevojke u svojim živopisnim nošnjama i s fesom na glavi daju simpatičnu sliku. Nekolicina nose kovane novčiće, uključujući i dukate ili turske zlatnike oko fesa i oko vrata, a oni koji nemaju sredstava za sličan luksuz ukrašavaju kosu i fes cvijećem. Cvijeće stoji i na svim radnim stolovima. Priča se da ne postoje marljiviji i spretniji radnici i radnice od ove mlade skupine od kojih su svi koji su se prijavili primljeni. Fabrika se mora također stalno proširivati, pošto se uzgoj duhana svake godine povećava, a prodaja fabrikata se nalazi u stalnom porastu.

Blizu Mostara, pored puta za Blagaj, nalazi se državna vinska i voćarska stanica. Usred jednog parka okruženog vinogradima nalazimo zdanje sa vinskim presama i zgradu za stanovanje službenika. Sadnice iz apsolutno zdravih područja, bez filoksere (*phylloxera - trsna uš koja napada i suši vinovu lozu op. prev.*), djelimično se nabavljuju za potrebe same stanice, djelimično se daju vinogradarima na drugim mjestima. Nedaleko od stanice već se vidi plod ove djelatnosti: izvanredna prodavnica vina Rista Jeiačića.

Ovaj bogati vinogradar dao je svog sina da studira u školi za vinogradarstvo u Klosterneuburgu (donja Austrija) i po njegovim planovima izgrađen je veliki vinski podrum i postrojenje za racionalni vinski postupak.

Vinogradarska stanica kraj Mostara

Kao uzgoj šljiva u Bosni, tako vinogradarstvo u Hercegovini igra vrlo značajnu ulogu. Od 6.500 hektara, koliko vinova loza pokriva u cijeloj Bosni i Hercegovini, više nego 6.000 hektara pripada ovoj drugoj zemlji. Uzgajanje, koje se do naših dana obavlja dosta primitivno, počinje bivati sve racionalnije zahvaljujući primjeru državne vinogradarske i voćarske stanice. Vinograđi u cijeloj zemlji su bili dosad sasvim pošteđeni od filoksere (trsne uši).

Hercegovačka vina, koja općenito idu pod imenom "Mostarska vina", imaju južnjačke vinske osobine, bogata su alkoholom a siromašna kiselinom, s visokim postotkom ekstrakta i sa finom aromom. Podstaknuti od strane "zemaljskih glasovitih" staničnih uzora, u toku posljednjih godina su inteligentni domicilni vinski proizvođači izgradili primjerne fabrike u velikom stilu u kojima se presuje i priprema ne samo njihova osobna berba, neko čak i velike količine grožđa koje se otkupljuju od manjih vinogradara koji žive u okolini. Ova vina su sada predmet velike potražnje na inozemnom tržištu.

Područje oko Mostara je bogato interesantnim mjestima. Jedan izlet koji naročito ne bi smjeli zanemariti lovci, je izlet na Mostarsko blato, ime koje je otprilike slično neuspjelo kao ime "močvara" za naša velika norlandska jezera, budući da i kad se ono u toku ljeta također djelimično isuši, pokazuje ipak najčešće plavu jasniju vodenu površinu, kao jedno alpsko jezero, a obuhvata područje od 30 km^2 . Put do tamo vodi kroz tipični kraški pejzaž. Samo na jednom mjestu vidi se na osobno iznenadenje park mladih hrastova i drugog listopadnog drveća. To je privatno vlasništvo koje je radi

zaštite od koza ograđeno. Ovo predstavlja najbolji dokaz da se kraško zemljiste, barem na zaštićenim mjestima od bure, može s uspjehom zasadivati, ako se samo mogu zaštititi mladi zasadi od njihovih četveronožnih smrtnih neprijatelja.

Kasnije, kad cesta pravi jedan zaokret nalijevo, otvara se veličanstven pogled na Mostarsko blato. Ono je sjeverno i istočno omeđeno stijenama litica koje se gole i puste obaraju okomito do vodene površine. Južno imamo jedan dugačak obronak šumovitog planinskog grebena Trtre. Plodno tlo pokraj jezera daje žitarice, vino, duhan i raznovrsno voće. U selima koja se nalaze zbijena jedno uz drugo žive samo katolici. Doduše, na južnoj obali jezera stoe još živopisne ruine jedne džamije, prekrivene gustom povijušom, ali muslimani su se izgubili.

Biti u glavnom hercegovačkom gradu a ne vidjeti Blagaj sa izvorom Bune bila bi sramota za svakoga ko ima i najmanje osjećaja za -prirodne ljepote, tim više što se ovdje pridodaje i historijski interes. Blagaj je bio nekad glavni grad države i zvao se još Hum ili Zahumlje, a vladar je upravljao u Stjepan gradu čije se ruševine još i danas moćno i respektabilno uzdižu na jednoj visokoj goloj litici. Tada se, kaže hercegovačka narodna pjesma, to zvalo: Mostar - Scheher, Blagaj - Varoš = Mostar je selo, Blagaj grad, s tim da pjesma u naše vrijeme zvuči obrnuto. Ali, koliko je ovo mjesto još uvijek beznačajno sada, toliko je međutim okolina interesantna i ona posjeduje jednu znamenitost koja možda nema sebi slične u Evropi i koja bi, da je smještena u Švajcarskoj, privlačila desetine hiljada stranaca godišnje, a to je: Vrelo Bune.

U udobnim kolima napuštamo Mostar i prolazimo pored južne kasarne, kao i iza ranije spominjane voćarske i vinograrske stanice, te postrojenja Rista Jelačića i upravljamo pravo na jedan ugao gdje se čini da planina sprječava da se ponovo prođe. Obronci s lijeve strane puta su dobro obrađeni; posvuda se vide vinogradi i pokrivene kuće. Desno od nas, međutim, imamo kraš čiji oskudni čičci i žalfije niti jednom ne mogu ponuditi ovčama sirovu hranu. Nakon jednosatne vožnje primjećujemo prve kuće u Blagaju i ubrzo ulazimo u čaršiju - desetak većih i manjih dućana kraj kojih su smještene jedna novoizgrađena katolička crkva i jedna džamija.

Na drugoj strani Bune preko koje vode dva mosta nalazi se veći dio naselja. Ovdje smo napustili kola i pošli pješice jednom stazom između visoke litice koja drži Stjepan grad i Bune, a koja je bila omeđena grmovima mirte i šipcima. Poslije nekoliko minuta završava staza ispod ogromnih, nagomilanih i izbačenih stijena pored jedne male grupe građevina i ruševina. Prvo se dolazi do jedne džamiske ruine koja je razrušena odronjenim komadima litice. Unutra u jednom kutku litice nalazi se jedna muslimanska kuća gdje živi hodža koji čuva turbe koje okružuje grobove pobožnog šeika Sariz-Altuka i njegovoga sluge. Sariz-Altuk je na prema pričama uobičajen

način oslobođio pećinu Bune od zmaja koji je zahtijevao kao žrtvu mladu djevojku, kao i da se oženio kasnije s princezom iz Stjepan grada i umro na

tom mjestu.

Vrelo Bune

Hodža nam pokazuje, uz napojnicu, unutrašnjost turbeta sa dva kovčega prekrivena s jednostavnim čilimima; pored njih se svake večeri, stavljani zemljani lonac s vodom i jedan peškir koji je svakog jutra mokar nakon pranja svetoga. Ispred turbeta se nalazi podignuta jedna mala veranda s koje se odigrava jedna prekrasna drama; vidi se, zapravo, jedna ogromna pećina, bogato ukrašena stalaktitima, a iz nje izbija Buna u moćnoj širini.

Buna je tipična kraška rijeka.³ Pod imenom Zalomska protiče ona kroz Gacko polje, nestaje tamo odjednom u jednom podzemnom kanalu i izbija kasnije ponovo iz litice kraj Blagaja. Priča se da je jednog dana jedan pastir bacio svoj štap u Zalomsku, te da gaje njegov otac, mlinar u Blagaju, našao u Buni. Otac i sin odluče da izvuku korist iz tog otkrića. Pastir je klapao svaki dan po jednu ovcu, bacao je u Zalomsku, a njegov otac je lovio u Buni. Aga, kojem je pripadalo stado ovaca, primijeti da stado biva sve manje, ali je pastir bacao krivnju na vukove koji su u velikim čoporima, kako je govorenno, harali u području. Aga je na kraju posumnjao, nadgledao je pastira i jednog dana su

---

³ O kraškim rijekama i njihovim osobinama vidi u drugoj knjizi istog autora: "Slike iz kraškog platoa i Dalmacije".

ga iznenadili dok je bacao svoj plijen u rijeku. Sljedećeg dana ulovio je otac umjesto ovce obezglavljenog sinovljevo tijelo. Slične priče pričaju se istovremeno čak i o drugim kraškim rijekama, pa se na više načina pokušalo istražiti da li je Buna stvarno produžetak Zalomske. Plivajući se ne može započeti slično istraživačko putovanje, budući daje voda ledena tako da se čak niko ne usuđuje kupati u njoj.

Voda Bune je svjetloplava i tako čista da se može vidjeti svaki kamenić na dnu i svaka pastrmka što okolo živahno pliva. Kontrast između rijeke i tmurnih mračnih zidova litice, u čijim dupljama i udubljenjima hiljade lasta i golubova prave svoja gnijezda, zato je mnogo više impozantan.

Pentranje na Stjepanov grad je vrlo naporno. Po kozjim stazama i preko oblutaka što klize pod nogama mora se peti u visinu na vrućini od blizu 50°C. Ruine tvrđave su dobro i u značajnoj mjeri očuvane. Ovdje je nekad vladao Stjepan Kosaca koji je bio izvan ovlasti odlučivanja bosanskog kralja i umjesto toga prihvatio vazalski odnos s njemačkim kraljem. On je tada zadržao njemačku titulu vojvode (hercega) i po njoj prozvao kasnije svoju zemlju Hercegovinom. Bosanski kralj je međutim odbio da prizna taj novi odnos i sazvao 1446. godine parlament u Konjicu gdje je herceg Stjepan proglašen uzurpatorom. Kao što već znamo, taj parlament je na apele papinih izaslanika i franjevaca donio strogu odluku protiv bogumila, od kojih je 40.000 pobjeglo u Hercegovinu, gdje ih je Stjepan Kosaca, i sam bogumil, uzeo pod svoju zaštitu.³⁴ U svojoj čvrstoj tvrđavi prkosio je i bosanskom kralju i parlamentu i podlegao je tek od svog rođenog sina. Njegovu vjerenicu on je, naime, udao za drugoga, a u znak osvete sin je prešao na islam i poveo tursku armiju protiv rođenog oca koji je zarobljen i okončao život u zatvoru 1466. Nakon njegovog pada zemlja je došla pod tursku vladavinu pod kojom je bila do 1878. Nekad cvjetna polja ležala su pusta, a narod je bio porobljen i potlačen sve dok sada nije za njih osvanuo novi dan.

Tiho i pusto je u nekad divnoj tvrđavi; samo koze gledaju s radoznalim pogledom strance koji se usuđuju remetiti njihovu usamljenost, a u zraku kruži nekoliko ogromnih orlova čija se gnijezda nalaze na nekom mjestu u nepristupačnim pukotinama litica iznad Buna-pećine. Jedan ogroman dud zasjenjuje unutrašnjost ruine; planinsko cvijeće i kukuruzu slična trava prekrivaju tlo. Međutim, s tvrđave oči vide dva kulturna djela najnovijeg vremena: na jednoj strani željezničku prugu do Metkovića, a na drugoj divni regionalni put za Nevesinje.

Vidi: Glava III, str. 105.

Glava V

Od Mostara do Jadranskog mora

Željeznička pri .ga od Mostara do Jadranskog mora neprekidno ide kroz kraški pejzaž. Koliko god pogled doseže, ne vidi se ništa drugo osim kraškog terena čija su oskudne uvale (doline i polja) dobro obrađeni. Tu i tamo krš je obrastao patuljastim hrastovima, smrekama, akacijama, pelenom, žalfijom itd. Među mjestima smještenim kraj željezničke pruge jedino smo se željeli zadržati kraj Bune, pored istoimene riječne uteke u Neretvu. Krasne modeme kamene kuće, zasjenjene smokvama i maslinama, tamo su nas dočekali.

Buna je historijski poznato mjesto. Već u stara vremena značajno, o kojem veliki most svjedoči, koji je u devet kamenih lukova nadsvođen iznad Bune, doseglo je svoj najveći ugled u vrijeme posljednjeg vezira nad Hercegovinom, Ali-paše Rizvanbegovića. Rezidirajući u staroj kamenoj tvrđavi u Stocu⁴, zadržao je on za vrijeme bosanskog plemičkog ustanka 1831. vjernost sultanu i kao nagradu bio imenovan za vezira nad Hercegovinom.

Kao takav on se ubrzo učinio skoro neovisnim i stremio da načini "svoju provinciju" materijalno procvalom. Uveo je uzgajanje riže u neretvanskoj ravnici i oko Ljubuškog, zasađivao masline, štitio vinogradarsrtvo i nastojao da poveća uzgajanje svilene bube. U Buni je izgradio prekrasnu vilu i džamiju, a naredbe Visoke Porte slušao je u onolikoj mjeri koliko su se one podudarale s njegovim ličnim interesom i interesom zemlje. Kada je 1849. godine izbio novi ajanski ustanački ustanak u Bosni, Ali-paša se

⁴ Stolac, smješten nekoliko kilometara jugoistočno od Bune, kraj Bregave - pritoke Neretvi - je jedan od najljepših i najugodnijih gradova Hercegovine. Duboko unutra u jednoj kotlini smještena je otmjena, zidovima i kulama branjena Begovina, rodbinski plemički posjed Rizvanbegovića. K tome se priključuju posebno pitoreskne katoličke i muslimanske četvrti, kameni mostovi, džamije s grobljima okićenim lišćem, živa čaršija, a kroz sve to šiklja čista Bregava. Ona u sred grada pravi jedan vodopad, dijeli se poslije na dva rukavca i opkružuje dugačko ostrvo na kojem su smještene gradske bašće. To je zanosan metež malih mostova, zidova, živih ograda i hladnjaka koji se šire čak do izlaza iz kotline, gdje na lijevoj obali Bregave visoko gore na vrhu brda diže se moćna tvrđava. Stolac je vrlo staro mjesto: tvrđava i grad izgrađeni su od materijala rimskeh ruina. U nedaleko smještenom selu Osanic nalaze se još zidine tvrđave i dvije kule iz rimskog vremena. Mala dolina pokraj Stoca je najtoplje područje ne samo u Bosni i Hercegovini, nego i u cijeloj Evropi. Srednja godišnja temperatura je ista kao u Džedi u Arabiji. U toku dana su stijene tako ugrijane da ih se čovjek jedva usuduje dirati rukom, a toplotne zrake i poslije zalaska sunca čine da ni u toku noći ne dolazi svježine. Za Hercegovinu specifični mali moskiti (komarči), škorplioni i otrovne zmije se množe i uživaju u ovoj tropskoj vrućini.

stavio na stranu svoje plemićke braće i zemljaka, te vršio zlodjela protiv kršćana. Sultanov vrhovni zapovjednik Omer-paša - ranije viši austrijski podoficir Mikael Lattas - uspio je na kraju slomiti pobunu i s kuglama i konopcem povratiti sultanov autoritet u Bosni. Nakon toga krenuo je na Hercegovinu. Ali-paša Rizvanbegović je bio dovoljno prepreden da se lično ne suprostavi moćnom pacifikatoru, nego se privremeno zadržao, kako se čini, potpuno neaktivn u svojoj tvrđavi u Stocu. Omer-paša je savladao u međuvremenu njegove poslušnike i umarširao u Mostar. Nakon toga se Ali-paša pojavio u Buni i počeo pregovore: Primljen je kod Omer-paše s velikim iskazivanjem počasti i pozvan na svečani ručak u Mostar. Inače veoma lukavi Hercegovac upao je u zamku. Dok se vozio u Mostar, marširale su turske trupe prema Buni i Stocu s obznanom narodu daje vezir zbačen i Omer-pašin zarobljenik. O Ali-pašinoj daljoj sudbini priča jedan domaći pisac:

”Starog Ali-pašu, koji je zbog starosne slabosti jedva više mogao ići, spustili su na neretvanski most i tamo ga posadili na jednog magarca. Tako gaje vodio Omer-paša sa sobom u Krajinu (sjevemozapadna Bosna), gdje je marširao prema pobunjenicima. Ali-paša, ogorčen ovom porugom, pobunio se prema serdar-ekremu (vrhovni zapovjednik): ”Zašto me mučiš? Ti si, također, ”Srbin”, srpski sin! Ko ti je dao pravo da postupaš tako prema meni? Da, ja sam se hvatio oružja za sultana lično, tako da ti nemaš prava da me tretiraš tako, bio ti tri puta serdar-ekrem. Ti, nečisti Srbine, pošalji me radije padišanu (caru, op. prev.) da mi on sudi i ne ismijavaj me pod stare dane.” Omer-paša se počeo plašiti, budući da je Ali-paša imao mnogobrojne prijatelje kod cara kojima je on često slao velike sume novca iz Hercegovine. Nakon što je razmislio o svemu, Omer-paša je došao do zaključka da je najbolje da ukloni Ali-pašu. U dva sata noći čuo se jedan pucanj, a glasine se raširile da je jedna puška slučajno opalila i kugla je prošla kroz glavu Ali-paše. Tako je umro Ali-paša Rizvanbegović, 20. marta 1851.”

Da li je to stvarno bilo tako kako ovaj muslimanski pisac kaže ne znamo. Činjenica je, međutim, da se Ali-paša nikad više nije pojavio, ali sjećanje na njega živi još uvijek u Hercegovini. Dok se sjedi u krčmi kraj Bunskog mosta i piye čaša izvrsnog vina - iz gazdinih vlastitih vinograda može se baciti pogled na Ali-pašinu drevnu u zeleno umotanu vilu - sad austrijsku kasarnu -, a pita li čovjek tada neku stariju osobu o Ali-paši, dobija odgovor: ”Gospodine, on je bio za Hercegovinu isto kao herceg Stjepan.”